

באהבה ובאמונה

הרב אהרן איזנטל

- א. כל משברייך וגלייך עלי עברו
- ב. אקדמות מילין
- ג. פסקה א - הופעת האמונה והאהבה בחיי האדם והשפעתן
- ד. פסקה ב - תשתית התרבות האירופית והדרך להתגבר על השפעתה המזיקה
- ה. פסקה ג - כיצד מתמלאים באמונה ואהבה
- ו. פסקה ד - העצמת האהבה והאמונה כמפתח לגאולה

א. כל משברייך וגלייך עלי עברו

יש מפרשים שמזמור מב' בספר תהילים נאמר על לשונו של מי ששרוי בסביבות מוצא הירדן: 'על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער' (תהילים מב, ז). פכפוך מימי הנחלים הזורמים מתואר על ידו בלשון פיוטית: 'תהום אל תהום קורא לקול צנוריק' (שם, ח). אולם בהמשך הפסוק מתברר שקול המים המתפרצים אל הסלעים, יורדים תהומות וזורמים בעוז, מזכירים למשורר את ייסורי חייו: 'כל משברייך וגלייך עלי עברו'. זרמי החיים הם כזרמי המים בנחלי הגולן שלעיתים גולשים במתינות, אך יש והם שוטפים בשצף קצף, נופלים בשאגה מגובה רב, וסוחפים עימם את הנקרה בדרכם. מהלך חייה של נעמי ז"ל הפגיש אותה גם עם המשבר הלאומי הנורא של השמדת יהדות אירופה, וגם עם ייסורי מחלתה שהתפרצה שוב ושוב בגופה. מי שהכיר מהלך חייה עמד נפעם לא רק מאמונתה החזקה בבורא עולם, אלא בעיקר משמחת החיים שפיעמה בה ולא נפגמה, על אף הקשיים שמסלול חייה העמיד בפניה. מרן הרב קוק זצ"ל לימד שתכונות אלו, אשר העמידו את איתנות החיים של נעמי ז"ל ונעימותן, הן הסגולות שנדרשות לאומה כולה בעת שהיא שבה ומתעוררת לתחייה. יפים הדברים של הרב

להתמודדות עם משבר מכל סוג שהוא, ונאה לעסוק בהם בדברי הגות
לזכרה היקר של נעמי ז"ל. וכשם שזכתה האומה לשוב לתחייה כדברי
הנביאים, כך יתקיים במהרה 'הקיצו ורננו שוכני עפר'. תנצב"ה.

ב. אקדמות מילין

במאמר "אורות התחיה" פורש הרב קוק משנה סדורה שנועדה למצוא
פשר ומשמעות לתהליכים שעברו על החברה האנושית בכללה ועל העם
היהודי בפרט בתקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה. הרב האמין
שהעלייה לארץ ישראל וקימום חורבותיה על ידי בניה השבים אליה,
השינויים החברתיים העזים שנלוו לכך - הכפירה והמאיסה בדת שבאו
בכפיפה אחת עם אידיאליזם ונלהבות לאומית, כל אלו מעידים על
גאולה קרובה. היה ברור לו שמדובר בשעה היסטורית גדולה,
בהזדמנות שאין להחמיצה, והוא ביקש למצוא הסבר למתרחש לנגד
עיניו. הזעזועים שפקדו את העם היהודי באותה תקופה - החילון
וההשכלה, הציונות ובניית חברה חדשה בארץ ישראל - היוו אתגר
תיאולוגי מזה ואתגר לאומי חברתי מזה. הרב קוק יצא לא רק למתן
הסבר לתופעות אלא בעיקר להתוות סימני דרך וכיווני עשייה
שיאפשרו למהלך הגאולה להתפתח בכיוון הראוי.

לא מקרה הוא שהמאמר מכיל עב' פרקים, כמניין השם המפורש
הגדול. מכוח החוויה המשיחית שהרב היה נתון בה, היה ברור לו שכל
המתרחש הוא מהלך א-לוהי לתחיית האומה. כל פרק במאמר בוחן
זווית נוספת של המציאות ההיסטורית והרוחנית שנחשפה במלואה
לפני הרב.

המאמר כולו הוא קריאה למנהיגי המחנות הניצים בארץ ישראל. את
הקבוצות היריבות בארץ ישראל כינו בשמות "הישוב הישן" ו"הישוב
החדש". הראשונים שאפו להמשיך את צורת החיים הישנה של

אבותיהם ואבות אבותיהם, ו"החלוצים" שהיו חילונים רדיקליים נתפסו על ידם כאיום רוחני נורא ואיום. לעומתם, "החלוצים" שללו בתכלית את הדגם הרוחני והמוסרי שהעמידו אנשי "הישוב הישן". השנאה והניכור בין המחנות הייתה איומה ונוראה. הרב קוק שהתייצב בין המחנות קיווה לקרב את הלבבות בעזרת הוקרה הדדית לתרומתו של כל מחנה למפעל התחייה. לפיכך הוא פונה במאמרו למנהיגי שני המחנות ומראה את הצדדים החיוביים שיש בכל צד, וכיצד אין תכלית ראויה למאבק של הכל בכל, שבסופו של דבר עלול לעכב את ההתפתחות הדרושה למפעל התחייה שהיה מצוי בשלבי הקמתו הראשוניים.

המאמר שלפנינו יעסוק בפרק יז' המטפל בשתי תכונות נפש - אמונה ואהבה, ובנחיצותן בדורות של גאולה.

מקובל לחשוב שאמונה היא רעיון, קבלה בלבו של האדם את מציאות הבורא. אולם הרב קוק סבר אחרת:

תוכן האמונה אינה רעיון, כי אם מציאות גמורה הנמצאת בכל חלקי היצירה, גם בדומם, והוא סוד קיומו של עולם.

(מאמרי הראי"ה, חלק ב', עמ' 489)

מה היא, אם כן, אמונה לתפיסתו של הרב? שרש המילה אמונה הוא א.מ.ן. ומשמעותה - אמון. האמון מבטא מערכת יחסים בין שתי ישויות. בתורה נמצא מושג זה במובן של היסמכות. כאמור: 'כאשר ישא האומן את היונק' (במדבר יא, יב), היונק נסמך על האומן. כך אפשר להבין את דברי הרב: כל חלקי היצירה שעונים ונסמכים על ה', שהוא היוצר והמקיים את הכל בכל עת, המחדש בטובו בכל יום ובכל שעה מעשה בראשית. זה סוד קיומו של העולם - התלות המוחלטת של הבריאה בבורא, **"רק שהאדם מכיר את המציאות וברואים אחרים אינם מכירים אותה"** (מאמרי הראי"ה שם). אדם מאמין, אם כן, הוא מי

שיש לו אמון מלא במקור החיים, ואשר נסמך על עובדת חיים זו - שכל ההוויה שעונה על הבורא יתברך.

לכן יכול הרב לקבוע כי "כח האמונה הוא הצלם האלוקי המאיר מתוך תוכם של ברואיו של הקב"ה והוא עצם מהותה של הנשמה. והמבוקש הזה, מבוקש האמונה, הנהו היותר ראשון, היותר חזק והיותר אחרון שבמבוקשים" (שם, עמ' 487). נמצא שהאמונה קודמת לכל דבר, והתודעה וההרגשה הם כלי הביטוי שלה. למעלה מזאת, המאמין הוא זה שמסוגל לחיות על פי ערכי הבורא, שמבקש לדעת את ה' ולעשות רצונו.

מצות האמונה מופיעה בראשית דבר ה' אלינו: 'אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים' (שמות כ, ב). היציאה המופלאה מבית עבדים היא מקור האמונה של עם ישראל. מכאן שקשר החיים שלנו עם בורא עולם אינו מצטמצם רק לעצם הווייתנו, אלא הוא מתפשט לכל מהלך חיינו. מקיף הוא את כל המאורעות שאירעו בעולמנו מאז ומעולם. יודעים אנו שיד ריבונו של עולם נטויה על כל המעשים, וגם שם אנו פוגשים אותו. האמונה, אם כן, כוללת את ההיכרות עם הופעת ה' במאורעות הכלליים הגדולים ובהתרחשויות האישיים הפרטיות.

גם הבורא מאמין. משמעות אמונתו היא גילוי רצונו הפנימי לברוא הוויה והגשמתו בנאמנות בעולם התחתון:

האמונה האלוקית היא החוקקת את התפקידים של כל כוחות ההוויה, שיעשו את עבודתם בכל עוז ומרץ. בכל איתניות של קיום ונצחון, שהכח הכביר של אור האמונה האלוקית מאיר עליהם...

(עולת ראייה א, עמ' ג).

בהוצאה זו מן הרעיון אל המעשה פעל הקב"ה כאמן שתכונתו היא היכולת לבטא בנאמנות מלאה את עולמו הפנימי, כדברי המדרש:

"ואהיה אצלו אמון... התורה אומרת: אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין, אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא מדעת אומן... כך הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם" (בראשית רבה א,א).

למעלה מזאת, הקב"ה נותן אמון בכל אחד מברואיו שיעשה את המוטל עליו. יהודי מכריז על כך כל בוקר. המילים הראשונות שהוא אומר בעוברו משינה ליקיצה הן מילות הודאה ושבח: "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה". את הודאתו הוא חותם בשתי מילים: "רבה אמונתך". בכך מבקש הוא להודות לקב"ה על ששוב ניתן בו אמון. ייתכן שלאור מעשיו ביום שעבר לא היה ראוי לקום לחיים מלאים, אך אמונתו של הבורא בו כה גדולה עד ששוב החזיר את נשמתו, בתקווה שהוא יממש את שליחותו עלי אדמות. אחר הקדמה נחוצה זו יכולים אנו לפנות לדברי הרב בפסקה הראשונה של הפרק.

ג. פסקה א: הופעת האמונה והאהבה בחיי האדם והשפעתן

האמונה והאהבה הן תמיד מחוברות זו עם זו כששתיהן זורחות בנשמה בשלמותן, וכשאור אחת מהן שלם לגמרי מתעוררת השנייה בכחה, ויוצאת ממעמקי הנפש להאיר בכל מלואה. אין האדם מוכשר לשום כח רוחני שבעולם בשלמות גדולה כזאת שהוא מוכשר לאמונה ולאהבה, וזהו אור, שבכחות אלו מונחים כל יסודות הויות מהותיות. כל מה שהיחיד והכלל עושה, בכל גלגולי הסבות וכל הכחות המתגלים בחיי התרבות, הכל הולך הוא להשלים במעלה העליונה את האמונה ואת האהבה. מתוך האמונה והאהבה מתאצלים כל האורות הרוחניים שבעולם, המאירים את כל דרכי החיים וההויה. האמונה והאהבה הן עצם החיים בעולם הזה ובעולם הבא: שום דבר איננו נשאר בחיים, כשעושים מהם את שני המאורות הללו, את האמונה ואת האהבה.

בפתיחת דבריו כותב הרב שמדות האמונה והאהבה קשורות זו עם זו, ומשפיעות מאורן זו על זו, עד שתכונה אחת מושכת את גילויה של

האחרת. בליקוט "מידות הראיה" (הודפס יחד עם "מוסר אביך", הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"א) מופיעים דברים מפורשים יותר של הרב:

מי שאור האמונה מתגלה עליו בטהרתו הוא אוהב את כל הבריות כולם בלא שום שיור כלל. וכל מעיינו הוא בעליהם ותיקונם, והדרכים של תיקונם נעשים מלאים מוסר ויושר לפי רוב הופעת האמונה שבלבו" (מידת האמונה, אות ד').

דבריו מובנים לאור מה שהתפרש שהאמונה היא עצם הקשר של כל הבריאה לה'. מתוך כך אדם מתמלא באהבה לה' וליצירתו. ולכן הרב יכול לקבוע שאין גבול לתכונה זו:

האהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל.

(שם, מידת האהבה אות א').

ובביאור גדר האהבה ומעלותיה כתב:

"אהבת כל המעשים כולם (הערת הרצי"ה: כל הברואים) היא קודמת לכל, אח"כ אהבת כל האדם, אחריה אהבת ישראל, שהיא כוללת הכל, שעתידין ישראל לתקן את כל המעשים כולם. וכל אהבות אלה הם אהבות מעשיות, לאהוב אותם לעשות להם טובה ולגרום להם עילוי, ונעלה על כולן אהבת ד', שהיא אהבה שכפועל, אינה גוררת בעצמותה שום דבר, כי אם מה שהלב מלא ממנה זה הוא האושר היותר נשגב".

(שם, אות ב').

אהבת היצורים כולם נובעת היא מתוך החפץ לרומם את הבריאה כולה, ולמלא בזה את רצון ה' בעצם הבריאה. הרב היה ער לרף הגבוה שהציב בדרישתו לאהבה מקפת-כל זו, ולפיכך הציע לבנות סגולה זו בהדרגה:

צריכים לייסר את עצמו לאהבת-הבריות ובייחוד לאהבת המעולים שבבני-אדם - החכמים, הגיבורים, המשוררים והאמנים, העסקנים. צריכים להכיר את אור

הטוב שבמצוינים שבבני-אדם, שעל-ידם אור ד' מתפשט בעולם, בין כשהם מכירים את ערך משלחתם ובין כשאינם מכירים אותו" (שם, אות יא).

מתוקף האמונה שהבורא הוא מקור חיינו יכולים אנו בראש ובראשונה לאהוב את כל הבריות שמהלך חייהם תורם לקידומו של העולם ולהטבתו, ובכך שותפים הם למילוי רצונו של הקב"ה ויישום המטרה שלשמה נוצרה הבריאה.

החיבור בין האמונה והאהבה מופיע לא רק במישור היחסים בין האדם לריבונו של עולם ויצירתו, אלא בכל מעגלי חייו של אדם. אהבת האדם את עצמו, את רעהו, את בני משפחתו, משקפת את רמת האמון שלו בהם. ככל שיאמין יותר בטוב שבנאהב, יכיר במעלותיו וכישרונותיו, כך תגדל אהבתו אליו. ולאידך גיסא, בבחינת רצוא ושוב, ככל שיאהב יותר כך יאמין יותר בנאהב.

בחיבור "ישראל ותחייתו" פרק כו' (אורות עמי' מב) מתאר הרב את הקשר שבין אמון ואהבה בחיי המשפחה ומתוך כך בעולם כולו, ואת אי האמון המופיע בפרשת סוטה ותוצאותיו:

"האמון המשפחתי הוא תולדה והמשכה קוית מאותה האמונה הגדולה השרויה בעומק האהבה, הפועלת ברוח חיים בשכל עליון ומפואר, בסדר והתאמה בכללות המון היצורים והעולמים כולם. המעילה המשפחתית היא מעילה מהרסת את האשיות המעמידות את היצירה וכוחותיה בעולם הכללי, לשכלל את העולם המעשי הרוחני... בדיקת מי סוטה, ממקור החיים העליונים היא לקוחה, מכל אושרה וברכתה של תורה אשר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום. העולם הולך ותועה בנתיבותיו, אבל מבקש הוא את האמון האלוקי, את הנתיב של אור החיים, ובא יבא האור, והתכן בבנין משפחתי בין ה' אל העולם ובין כל מעשיו יופיע על ידי התגלות אמונת-אמון, אשר בישראל מאז היא אצורה, "וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק ובמשפט, בחסד וברחמים. וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'". האמון המשפחתי בהבנתו ובשכלולו יסוב ויעבור את כל גבוליו וימצא את משקלו הנכון בכל הערכים החיושיים, ימצא את מעמדו הישר הבלתי-מעול בין איש לאיש, בין שכיר לשוכרו, בין עובד לנותן-עבודה, בין חכמי חידות לעמלי

כפים, בין עמים רבים, בין יושבי אקלימים ומדינות שונות, בין התביעות
הבשריות לתביעות הנשמטיות אשר לאדם, בין האדם ובין כל היצור, בין חיי שעה
לחיי עולם, בין הכל אל הכל".

המשפט השני בפרקנו מעצים את מעלות האמונה והאהבה על ידי
השוואת הנטייה של האדם לערכים אלו לעומת אחרים:

**אין האדם מוכשר לשום כח רוחני שבעולם בשלמות גדולה כזאת
שהוא מוכשר לאמונה ולאהבה, וזהו אות, שבכחות אלו מונחים
כל יסודות היות מהותיותו.**

האהבה והאמונה הם כוחות הנפש המקיפים והפעילים ביותר בבן
אנוש. ככל שהוא יותר אוהב ומאמין כך הוא יותר אדם. היקפן של
תכונות נפש אלו כוללים את כל היש. את משפחתו, רעיו, בני עמו, כל
הבריות, את התורה, ולמעלה מן הכל - את הקב"ה. כשם שריבוננו של
עולם ברא את עולמנו בתכלית האהבה לברואיו והאמונה בהם, כך הוא
נפח בנשמותיהם את הכישרון לגילוי צביון זה. אלו הן סימני ההיכר
המובהקים לעצמיותו של אדם ומהן צומחות התכונות האחרות.

יתר על כן, לכשנסקור את תכונות נפשו של בן אנוש נוכל להבחין
במידות רבות מאד. יש שזכו למידה גדושה מהן ויש רק למיעוטן. אולם
אם נבקש לציין מה הן התכונות הנפוצות והמפותחות ביותר, נמצא
שאלו שתי מידות אלו - אהבה ואמונה. ולפיכך יכול הרב לקבוע: **"זהו
אות, שבכוחות אלו מונחים כל יסודות היות מהותיותו"**.

ואכן מידות אלו היו התכונות הבולטות של אבות האומה. אברהם
אבינו היה האוהב הגדול, איש החסד השופע בלא גבול. ויחד עם זאת
היה ראש המאמינים. אמונתו בקב"ה נצרפה באור כשדים, בעשרה
ניסיונות, והגיעה לשיא אנושי בציווי לעקוד את בנו האהוב. אברהם
הוא אב המון גויים. הוא נתן אמון בכל בני האדם, וקרא להם להאמין
בה' א-ל עולם. הוא מזמין לאוהלו אנשים שנדמו לו כעובדי אלילים
המשתחווים לאבק רגליהם. למעלה מכך, הוא מתפלל על אנשי סדום
שהיו רעים וחטאים לה' מאד. גם אותם, כך האמין, אפשר להעלות
ולהיטיב.

לעומתו נדמה שבראשית שליחותו משה רבנו אינו נותן אמון מלא בעם ישראל: 'והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'" (שמות ד, א). אף שהיה טעם לחששותיו של משה, סבורים חלק מהפרשנים שדברים אלו לא היו ראויים להיאמר, ואותות הנחש והצרעת ניתנו לו כרמז שדיבר לשון הרע על העם. ואכן כשהופיע לראשונה בפני זקני העם ובפיו בשורת הגאולה נאמר: 'ויאמן העם' (שם ש, לא). ואחר כל משברי הגאולה, בראותם את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, נצרפת אמונתם, כעדות הכתוב: 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו' (שם יד, לא). ולאידך גיסא, אי האמון הראשוני התחלף לאחר מכן באמון כה גדול עד שמשה נוטל אחריות אף על הערב-רב שיצא עימהם ממצרים. בחטא העגל הקב"ה מטיח במשה: 'לך רד כי שיחת עמך אשר העלית מארץ מצרים' (שם לב, ז). וביאר רש"י (על פי מדרש תנחומא):

'שיחת העם' לא נאמר, אלא עמך, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי, ואמרת: טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שיחתו והשחיתו.

משה מפציר בה' שישא חטאתם ומוסיף 'ואם אין - מחני נא מספרך אשר כתבת' (שם שם, לב). על כך כתב מרן הרב:

"ואמרו בזה, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, שאברהם אבינו, אע"פ שמידת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא ביקש רחמים על רשעים בני דורו, מ"מ לא ביקש רק בתנאי: "אולי ימצאון שם עשרה", אבל משה רבנו ע"ה ביקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא מספרך אשר כתבת", שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם הבא, כי הספר של הקב"ה הוא עוה"ב עצמו".

(אגרות ראי"ה חלק ב, אגרת תקנה, עמ' קפח).

במשפט השלישי מאדיר הרב את מרכזיותם של מידות אלו:

כל מה שהיחיד והכלל עושה, בכל גלגולי הסבות וכל הכחות המתגלים בחיי התרבות, הכל הולך הוא להשלים במעלה העליונה את האמונה ואת האהבה.

הרב רומז לחטאים ולמשברים שהופיעו בראשית הבריאה, שיסודם בפגם באמונה. כזכור האמונה הבסיסית של הברואים מצווה על קיום חוקי הבריאה. והנה הברואים אינם ממלאים את תפקידם: הלבנה מקטרגת על אי האפשרות שיהיו שני מלכים משמשים בכתר אחד ונענשת במיעוט צביונה, הארץ חוטאת באי ביצוע מצוות ה' להוציא יעץ פרי עושה פרי' - שיהיה טעם העץ כטעם הפרי, והיא מוציאה רק יעץ עשה פרי', והחמור מכולם הוא חטא אדם וחיה האוכלים מעץ הדעת כתוצאה מפיתוי הנחש. הקדוש ברוך הוא ציווה אותם רק בציווי אחד אך האדם לא עמד בכך. הנחש זרע בהם ארס של אי אמון באומרו שהציווי לא לאכול מעץ הדעת נובע מכך שהבורא אינו רוצה שתהיו כמוהו - 'והייתם כאלהים יודעי טוב ורע' (בראשית ג, ה). ההסתה עשתה את פעולתה, אדם ואשתו התפתו ובגדו באימון הרחב שניתן בהם. התוצאה הייתה מרה - הקב"ה הסיר אהבתו מהם וקילל את האדמה בעבורם.

אולם העולם לא נשאר תקוע באותו שפל. הרב קובע כאן שיש לראות את המציאות כהתפתחות הצועדת אל הטוב, אל התיקון והשלמות. התיקון יבוא כשהעולם כולו יתמלא באמונה ואהבה, ראשית - לבורא, וממילא - לכל הנבראים. עלינו להבין את כל מהלך ההיסטוריה האנושית כמפעל אדירים שנועד להחזיר את האימון בין האדם לבורא, להיותו של בן אנוש אוהב ואהוב, מאמין ונאמן.

לא רק עולמנו, העולם התחתון הולך ומתעלה. גם העולמות העליונים משתגבים:

מתוך האמונה והאהבה מתאצלים כל האורות הרוחניים שבעולם, המאירים את כל דרכי החיים וההויה.

בעלי הסוד חילקו את העולמות לארבע (מלמעלה למטה): אצילות, בריאה, יצירה, עשיה (ראשי תיבות: אבי"ע). עולם האצילות הוא השלב העליון - "מחשבת הבריאה" - התכנון הראשוני, שבו הושרשו כל פרטי הבריאה. ממנו השתלשלו העולמות הנוספים, שהולכים ומתפרטים עד שנוצר העולם הגשמי, ונוצקו הכלים הרוחניים לעבודת ה'. הרב מלמד שלכל פעולה אנושית יש השלכה והשפעה גם על הנעשה בעולמות הרוחניים העליונים. כך רצה הקב"ה וקבע שהיחס בינו לבניו והשפעת שפעו הטוב יהיו תלויים במעשיהם, ובמיוחד בגילויי אהבה ואמונה. או אז מתרוממים כל האורות הרוחניים הנוצרים ממעשים טובים אלו לעולם האצילות, ושבים ומאירים את כל דרכי החיים. נמצא שבפעולתנו אנו מפעילים את פעולותיו של ה' אלינו, לא כגמול ותגובה, אלא כתוצאה ישירה ממעשינו.

דברי הרב עד כאן רוממו מאד את חשיבותם של תכונות האמונה והאהבה. אולם אפשר לחשוב שעם כל מרכזיותם, יש תכונות והלכי נפש נוספים יסודיים גם כן. בא הרב וקובע קביעה עוד יותר מושחתת:

האמונה והאהבה הן עצם החיים בעולם הזה ובעולם הבא: שום דבר איננו נשאר בחיים, כשעושים מהם את שני המאורות הללו, את האמונה ואת האהבה.

אפשר, אם כן, לסכם ולומר שעצמיות חיינו הם חזיון של אמונה ואהבה, ואילו כפירה ושנאה מובילים להתפוררות וחידלון.

ד. פסקה ב': תשתית התרבות האירופית והדרך להתגבר על השפעתה המזיקה

לאחר שתיאר את עוצמתן ומרכזיותן של תכונות האמונה והאהבה, וקבע שבלעדיהן אין חיים, מתאר הרב בתחילת הפסקה השנייה את מקומן של מידות אלו בתרבות האירופית בת זמנו:

התרבות הזמנית, כפי מה שהיא מתבססת עתה בעולם, בנויה היא כולה על הכפירה ועל השנאה, שהן שוללי החיים העצמיים, ואי אפשר להתגבר על מחלה זו, כי אם לגלות את כל אוצרות הטוב המונחים בבית גנזיהן של האמונה והאהבה, וזאת היא מטרת גלוי סתרי תורה.

למושג "התרבות הזמנית" יש כפל משמעות. גם במובן של התרבות השלטת בזמן כתיבת הדברים, לפני כתשעים שנה, וגם בהוראה שתרבות זו עתידה לחלוף מן העולם. הרב מבחין במאפייניה של התרבות השלטת, ההולכת וכובשת את אירופה והעולם כולו. והוא מסמן את תשתיתה: **"בנויה היא כולה על הכפירה ועל השנאה, שהן שוללי החיים העצמיים"**.

המאה שקדמה לכתיבת המאמר של הרב אופיינה בגל חילון עצום ששטף את אירופה. את מקום האמונה הדתית תפסה האמונה באדם ובמדע שצברה תנופה עצומה בדעת ההמונים. אחד הפילוסופים המשפיעים ביותר באותה תקופה, מי שנחשב לאבי הפילוסופיה החילונית הקיומית, היה הגרמני פרידריך ניטשה שבישר על "מות האלוהים". לטענתו, בזמן המודרני שוב אין האל מכונן מוסר בנפש האדם. לטענתו, האלוהים הנוצרי רק כובל את בני האדם, ועתה כשהאל אינו עומד בדרכם של בני האדם, הם יוכלו למצות את כל העולם הזה. ניטשה תיאר את תקופתו כְּדֹר של ניהיליזם (איון, שלילה), מונח שטבע לציון תחושה של חוסר תכלית מוסרית. הוא הבחין בין מוסריות של אדונים המעלה על נס את הכוח, העצמאות, הגאווה והתחרות, לבין מוסריות של עבדים, שסגולותיה התנורות, ענווה וצייתנות. הבחנה זו קוממה רבים, ולימים היו שזיהו בה את שורשיה של אידיאולוגיית "גזע האדונים" הנאצית.

הרב מגדיר שיטה זו וחברותיה כמחלה, השוללת את עצם החיים. במאמרו "קרבת אלוהים" ("מאמרי הראי"ה" עמ' 32 ואילך) קובע הרב ש"הנטיה היותר עזה מכל הנטיות התשוקות והשאיפות הרוחניות, המתגלות בנפש האדם, היא זו של קרבת אלוקים". האמונה והאהבה

הן הביטוי התמציתי לנטייה זו. והיפוכן - הכפירה והשנאה - הן שלילת עצמיות האדם.

כשהרב כותב על כפירה הוא לא התכוון רק לכפירה מוצהרת בא-לוהים אלא על סגנון חיים של כפירה. חיים שכל כולם ספק וערעור, שבזים לכל אידיאל, שמפרקים כל ערך. אותה תרבות שרק החלה להתבסס בעולם בעת שהרב כתב דברים אלו, ממלאת עתה עולם ומלואו. עברנו כבר מתקופת המודרנה אל הפוסט-מודרניזם, המבטל לחלוטין את האפשרות שקיים דבר מה מוחלט, אמיתי וסופי. ומכאן הארס וההרס של התרבות העכשווית, האטימות לישר והטוב, וכל התופעות שתרבות זו מזמנת: פריצות, אלימות, ציניות, הוללות, ניכור, חומרנות, ייאוש מתמיד, שנאה.

כיצד אפשר להתמודד עם תרבות זו הבולעת את הכל, ללא שובע? הרב מודע לכוחה העצום. הוא מציע שלא להילחם ברע, אלא לחשוף את **"כל אוצרות הטוב המונחים בבית גנזיהן של האמונה והאהבה"**, וכדבריו הידועים ב"ערפילי טוהר":

הצדיקים הטהורים - אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק
אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה
אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חכמה

היכן הוא "בית הגנזים" הזה? כאן חושף הרב את המניע לשיטתו שיש לגלות סתרי תורה. שם, בתורת הסוד, נמצאות התרופות למחלת הדור. מרן הרב נטל על שכמו את המלאכה ופתח בפני תלמידיו את אוצרות האמונה והאהבה שבכתבי הסוד, על ידי עיבודם ונטיעתם בהוויית דורות אלו.

ה. פסקה ג: כיצד מתמלאים באמונה ואהבה

בפסקה השלישית בפרק מצביע הרב על הדרכים הפתוחות בפני כל אדם להתמלא בשפע של אמונה ואהבה:

התורה היא האהבה, והמצות - האמונה, והן הן ג"כ הצנורות, שעל ידם שפע האמונה והאהבה שופע והולך תמיד, וכל התרבות הרוחנית והחמרית של ישראל, בהתעוררות חייו הלאומיים, צריך שתתרכז כולה סביב המרכז הכפול המאוחד הזה, שתיים שהן ארבע: התורה והמצווה, האמונה והאהבה.

התורה היא האהבה. מפורש בתורתנו: 'רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם, ויבחר בזרעם אחריהם מכל העמים' (דברים י, טו), וכתב הרמב"ם שהביטוי לאהבה ובחירה זו הייתה מסירת התורה על ידי משה רבינו (איגרות הרמב"ם, איגרת תימן, הוצאת הר"י שילת, עמ' קיח). ועוד נרמז בכתוב שהתורה ניתנה כמתנה לעם ישראל: 'וממדבר מתנה' (במדבר כא, יח ובמדרשים שם), והיא גילוי אהבתו של ה' לעמו. לפיכך אנו פותחים את ברכת התורה שבברכות קריאת שמע בהכרזה "אהבת עולם אהבתנו ה' א-לוהינו", ומסיימים אותה בקריאה "הבוחר בעמו ישראל באהבה".

המצוות הן הדרך לאמונה. 'כל מצוותיך אמונה' (תהילים קיט, פ). תרי"ג מצוות הן תרי"ג דרכי אמונה, בהן אנו מתקשרים אל מקור חיינו, הקדוש ברוך הוא.

בשיעוריו על פרק "קנין תורה", הפרק השישי בפרקי אבות (נערכו על ידי פרופ' נחום רקובר, אלון שבות תשמ"ב), ביאר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל שמקור האמונה והמצוות הוא בנשמת ישראל שעיקר תכונתה היא מידת האהבה, וכפי שביאר הרב באיגרת לרב שמואל אלכסנדרוב:

התכונה הישראלית האמיתית, הקבועה בעמק הנשמה העברית, היא ברכת אברהם אבינו ע"ה, שהעיד עליו הכתוב: "זרע אברהם אוהבי". עצם החיים הישראלים הם כלולים רק בנקודת אהבת השי"ת, ואהבת שמו ית' דוקא בשם ה'

אלוהי ישראל. כל יתר תנאי החיים, הרבים והרחבים, הפרטיים והכלליים, הנם רק תוצאות ומילואים ליסוד החיים העיקריים. זאת היא התכונה העיקרית שלנו, שנתגברה בנו בראשית ילדותנו, והיא הולכת עמנו עדי עד. ואע"פ שלפעמים היא מתעלמת, היא עומדת דווקא בשביל זה לחזור ולהגלות בכח יותר גדול, כחך כביר ואדיר שסבל זמן רב מכח עוצר ומונע, שכשמתגבר עליו הוא ברעם וכח אמיץ בנפץ וזרם. זאת התכונה לא השתנתה ולא תשתנה. תהלוכות החיים וצורתם החיצונה הן מקבלות לפעמים איזה שינוי, אבל לא התוכן הפנימי. "זכרתי לך חסד נעורידך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה".

(איגרות ראי"ה, איגרת מד).

בפרקנו מציע הרב דרך נוספת לחיזוק ושכלול מידות האהבה והאמונה:

שכלול האמונה והאהבה ואומץ קיומן מתחזק ביסוד דבקות נפשית בחכמים ותלמידיהם, או כפי המבטא של החסידות: התקשרות עם הצדיקים, יסוד זה, שהחסידות טפלה בו הרבה, צריכים אנו להקימו בשכלול גדול והדור מאד בתור אוצר חיים, והדום רגל לשכינה הכוללת את אור האמונה והאהבה, השרויה בחכמים צדיקים, שמהות חייהם כולה היא התגלות האמונה והאהבה, המחוזקה באיתנות התורה והמצווה, בכל מלוייהן המעשיים והרוחניים, עם סגולה נפשית מיוחדת, שהיא הסתגלות רוח הקודש, הראוי להולד דווקא בארץ ישראל.

יחד עם חיזוק מידות אלו חוזה הרב את התפוררותה של התרבות הספקנית:

התרבותיים הרשעים, חסרי האמונה והאהבה, אינם עלולים לשום דבקות אפילו בינם לבין עצמם, והנם דומים לאפר שאינו בר גיבול, "ועסותם רשעים, כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם", וממילא אין חייהם חיים, והם נקראים בחייהם מתים.

אך גם עליהם אין הרב מוותר:

אמנם ע"י אמונה גדולה ואהבה רבה נוריד טל של תחיה, להחיות בו ג"כ את המתים, "יחיו מתיך נבלתי יקומון, הקיצו ורננו שוכני עפר, כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל".

ו. פסקה ד': העצמת האהבה והאמונה כמפתח לגאולה

בפסקה האחרונה עובר הרב לתהליך התחייה של האומה. בדבריו הוא מציג את הכלים שאנו זקוקים להם לשם הצלחת המהלך האלוקי:

אנחנו שואפים לתחיית האומה ותחיית הארץ, כדי להחיות את מעמד הנשמה שלנו, כדי להעמיד את ישראל חי, להחיות את האמונה והאהבה בחוסן של התורה והמצווה בכל מילואן. אנו מכירים את אור אלהי ישראל, אלהי עולם... אנו דורשים לציון, אנו משתוקקים לבנות את הארץ ולהבנות בה, כדי לקלוט את רוחה ואוירה, להתאחד עם כל החיים המקושרים בה. על כן תורה מרובה אנו דורשים, ולשם כך אנו שואפים לבריאות שלמה ולכח גופני חסון ואמיץ, מצות רבות אנו מבקשים, כדי שיהיו לנו די כלים להכיל בהם את האור הגדול של האמונה והאהבה, עם כל העונג והעדן וכל האור והטוהר העז והאומץ שלהם, שיתגלו לנו במלא מדתם, בשובנו לחיים עצמיים, לאומיים במלא ובמרום המובן. כל מה שיש לנו מזיכרונות העתיקות וממצווה וחוק, חביב עלינו חבת חיים, כי הם לנו כלים למקור חיים ועמם מקור חיים, האידיאלים הצפונים בהם חיים הם אתם ועם קיומם.

בדבריו, כהרגלו בכל הפרקים, הרב קורא לשני המחנות לתת את המיטב שבהן, ולהכרה הדדית בנחיצות כוחות אלו. על מנת להחיות את האמונה והאהבה בעם ישראל, שהתרופפו בשל השפעת התרבות העולמית, דרושה תורה מרובה ומצוות רבות. זאת יספקו הנושאים את דגל התורה וקיום מצוותיה. אך לשם כך יש צורך לבריאות שלמה וכוח גופני חסון, ומשום כך הנטייה של בני הישוב החדש לחיזוק גופני טובה ונחוצה היא, ודווקא לצורך גילוייה של תורה גדולה. הרב מסיים את דבריו בקריאה לציונים האידיאולוגיים שלא לנטוש את המצוות והחוקים מפני שבאלו צפונים אידיאליים אמיתיים ונצחיים.

בנערותה פגשה נעמי ז"ל את הגילויים הנוראים של הכפירה והשנאה מידי צוררי עמנו. אך אמונתה בבורא עולם, בחיים ובטוב הצפון בהם לא נפגמו, והיווה מקור השראה לכל הסובבים אותה. חייה ישמשו מופת לכל מכיריה כיצד ניתן לעמוד איתן בכל משברי החיים.